

INGLIZ TILIDAN KIRIB KELAYOTGAN YANGI O‘ZLASHMALARNING USLUBIY XUSUSIYATLARI

Shahnoza Jo‘rayeva,

SHDPI magistranti

E-mail: juraevashaxnoz800@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz tilidan o‘zbek tiliga kirib kelayotgan yangi o‘zlashma so‘zlarning uslubiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Xususan, zamonaviy ijtimoiy, texnologik va iqtisodiy sohalarda faol qo‘llanilayotgan inglizcha birliklarning nutq uslublari ta‘siri, ularning rasmiy, norasmiy va ommaviy kommunikatsiyadagi o‘rni yoritiladi. Shuningdek, o‘zlashmalarning stilistik rang-barangligi, ekspressivlik darajasi hamda ularning til me‘yorlariga moslashish jarayoni misollar asosida izohlanadi. Tadqiqot natijalari o‘zbek tilining zamonaviy rivojlanish tendensiyalarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: O‘zlashma so‘z, badiiy, ilmiy, rasmiy, publitsistik uslub, fonetik me‘yor, grammatik me‘yor, til me‘yorlari, estetik qarashlar.

Аннотация. В данной статье анализируются стилистические особенности новых заимствований, проникающих в узбекский язык из английского языка. Особое внимание уделяется их функционированию в различных сферах коммуникации, включая официальную, неофициальную и массовую речь. Рассматриваются вопросы стилистической окраски заимствованных единиц, их экспрессивности и степени адаптации к нормам узбекского языка. На основе примеров показано влияние английских заимствований на современную языковую систему. Результаты исследования позволяют определить основные тенденции развития узбекского языка в условиях глобализации.

Ключевые слова: Заимствованные слова, художественный стиль, научный стиль, официальный стиль, публицистический стиль, фонетическая норма, грамматическая норма, языковые нормы, эстетические взгляды.

Annotation. This article examines the stylistic features of new borrowings entering the Uzbek language from English. Particular attention is paid to their usage across different communicative domains, including formal, informal, and mass communication. The study explores the stylistic coloring, level of expressiveness, and adaptation processes of these borrowed units within the Uzbek language norms. Through illustrative examples, the impact of English borrowings on the modern linguistic system is demonstrated. The findings contribute to identifying key trends in the development of the Uzbek language in the context of globalization.

Key words: Borrowed words, literary style, scientific style, official style, journalistic style, phonetic norm, grammatical norm, language norms, aesthetic views.

Kirish. Bugungi XXI asrni axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Xalqaro iqtisodiy jarayonlar, texnologiyalarning rivojlanishi, internet kommunikatsiyalarining keng tarqalishi natijasida tillarning bir-biriga ta‘siri kuchaydi. Bu esa, ingliz tilining milliy tillarga, jumladan, o‘zbek tiliga ham sezilarli ta‘sir o‘tkazishiga sabab bo‘lmoqda. Shuning uchun ham internet tilida o‘zlashmalar soni kunda kunga ortib bormoqda. Albatta, bu o‘ta tabiiy jarayon hisoblanadi. Dunyoda biri ikkinchisidan qarz olmaydigan tilning o‘zi yo‘q. O‘zlashma so‘z boshqa tildan o‘zbek tiliga kirib kelgan, so‘ngra o‘zbek tilining talaffuzi, grammatikasi va orfografikasiga moslashgan so‘z hisoblanadi. Bunda yangi so‘z vaqt o‘tishi bilan til tabiatiga singib, tabiiylashib boradi.

Zamonaviy o‘zbek tilining leksik tarkibi so‘nggi yillarda yangi o‘zlashmalar hisobiga sezilarli darajada boyib bormoqda. Ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, texnologik va madaniy jarayonlarning jadallashuvi natijasida tilga kirib kelayotgan bu birliklar barcha nutq uslublarida bir xil darajada va bir xil shaklda qo‘llanilmaydi. Aksincha, yangi o‘zlashmalar har bir uslubda o‘ziga xos vazifa, ifoda imkoniyati va uslubiy yuklama bilan namoyon bo‘ladi. Publitsistik, badiiy va rasmiy uslublar o‘z tabiatiga ko‘ra farqlanganligi sababli, yangi o‘zlashmalar ham ushbu uslublarda turlicha moslashadi, ayrim hollarda esa semantik yoki funksional jihatdan qayta talqin etiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. O‘zlashmalar til rivojining ajralmas qismi hisoblanadi. Ularni lug‘atlarga kiritishga esa alohida to‘xtalib o‘tishimiz lozim. Mustaqillik davrida bir necha imlo lug‘atlari yaratildi. Ularning barchasiga yangi o‘zlashma so‘zlar kiritib borilgan. Sh. Rahmatullayev, A. Hojiyevlarning “O‘zbek tilining imlo lug‘ati”, T. Tog‘ayev, G. Tavaldiyeva, M. Akromovalarning “O‘zbek tilining krill va lotin alifbolaridagi imlo lug‘ati” (2013), mualliflar jamoasi tomonidan tuzilgan “O‘zbek tilining izohli lug‘ati” (2006-2008), A. Hojiyev, A. Nurmonov, S. Zaynobiddinov, K. Kokren, M. Saidxonov, A. Sobirov, D. Quronovlar tomonidan yaratilgan “Hozirgi o‘zbek tili faol so‘zlarining izohli lug‘ati” (2001) hamda “O‘zbek tilining izohli lug‘ati” (2020) kabi lug‘atlarda yangi o‘zlashma so‘zlarni ham uchratishimiz mumkin. Tilda yangi paydo bo‘layotgan xorijiy so‘zlarni leksikada barqarorlashish darajasiga qarab o‘rganish muhim. Shunga muvofiq ularni muntazam ravishda shakllantiradigan “Neologizmlarning izohli lug‘atiga kiritib borish lozim. Aks holda, tilda, aniqrog‘ileksikada yangi kaosning yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi[3]. Shavkat Rahmatullayevning “Hozirgi o‘zbek adabiy tili”, Abdug‘ani G‘ulomovning “O‘zbek tilining stilistikasi” asarlarida ham mazkur mavzu bir qadar yoritilganligiga guvoh bo‘lamiz.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi ingliz tilidan kirib kelayotgan yangi o‘zlashma so‘zlarning o‘zbek tilidagi uslubiy xususiyatlarini aniqlash va ularning nutq kontekstidagi vazifalarini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot jarayoni bir nechta bosqichlarda amalga oshirildi. Birinchi bosqichda o‘zbek tilidagi zamonaviy matnlar ilmiy maqolalar, badiiy asarlar, rasmiy hujjatlar, gazeta va jurnal maqolalari hamda internet resurslaridagi yozma nutq namunalari ingliz tilidan o‘zlashgan so‘zlar tanlab olindi. Bu esa o‘zlashmalarning turli uslublardagi ishlatilish doirasini aniqlash imkonini berdi. Ikkinchi bosqichda tanlab olingan so‘zlar stilistik tahlil qilinib, ularning badiiy, ilmiy, rasmiy va publitsistik uslublardagi vazifalari, ekspressivligi va stilistik ranglanishi batafsil o‘rganildi. Shu bilan birga, o‘zlashmalar fonetik va grammatik jihatdan ham tahlil qilinib, ularning talaffuzi, urg‘u joylashuvi va o‘zbek tilining fonotaktik va morfologik me‘yorlariga moslashish darajasi aniqlandi. Inglizcha manba shakli bilan o‘zbek tilidagi shakl solishtirilib, talaffuz va stilistik farqlar aniqlangan, bu esa o‘zlashmalarni nutq kontekstida to‘g‘ri qo‘llash bo‘yicha xulosalar chiqarishga yordam

berdi. Shu tarzda olib borilgan metodologiya nafaqat o'zlashma so'zlarning amaliy ishlatilishini, balki ularning stilistik me'yorlarga moslashuvini ham tizimli ravishda ko'rsatishga imkon berdi.

Tahlil va natijalar. Publitsistik uslub jamiyat hayotidagi dolzarb masalalarni yoritishga qaratilgan bo'lib, u tezkorlik, ta'sirchanlik va ommaviylik xususiyatlari bilan ajralib turadi. Shu bois yangi o'zlashmalar eng avvalo aynan publitsistik matnlarda faol qo'llanila boshlaydi. Matbuot va internet nashrlarida *startup*, *raqamli iqtisodiyot*, *investitsiya muhiti*, *media platforma*, *onlayn xizmatlar* kabi yangi o'zlashmalar muayyan tushunchalarni ixcham va aniq ifodalash imkonini beradi. Publitsistik uslubda bunday birliklar ko'pincha izohsiz beriladi, chunki ular keng ommaga tanish bo'lib ulgurgan hisoblanadi. Shu bilan birga, ayrim yangi o'zlashmalar publitsistik matnlarda emotsional-ekspressiv tus ham oladi. Masalan, *trend*, *imij*, *PR* kabi birliklar nafaqat tushunchani bildiradi, balki baholovchi ma'no ham yuklaydi. Bu holat publitsistik uslubning ta'sirchanlik vazifasi bilan bevosita bog'liq. Publitsistik uslubda yangi o'zlashmalar birinchi navbatda nomlash funksiyasini bajaradi. Jamiyat hayotida paydo bo'lgan yangi tushunchalar o'zbek tilida hali to'liq muqobilga ega bo'lmagan holatlarda aynan o'zlashmalar orqali ifodalanadi. Bu holat publitsistik matnning aniqligi va tezkorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Bundan tashqari, yangi o'zlashmalar uslubiy ta'sirchanlikni oshirish vazifasini ham bajaradi. Chet tillardan kirib kelgan ayrim birliklar matnga zamonaviylik, rasmiylik yoki xalqaro ohang bag'ishlaydi. Ayniqsa, siyosiy sharhlar, tahliliy maqolalar va iqtisodiy mavzudagi materiallarda bunday birliklar matnning konseptual darajasini belgilab beradi. Shu bilan birga, publitsistik matnlarda o'zlashmalarning o'zbek tiliga moslashuvi muhim ahamiyat kasb etadi. Ular fonetik, grammatik va so'z yasash me'yorlariga bo'ysundiriladi: *bloggerlar*, *onlayn xizmatlar*, *raqamlashtirish jarayoni* kabi shakllar buning yaqqol dalilidir. Bu holat o'zlashmalarning til tizimiga singib borayotganini ko'rsatadi. Yangi o'zlashmalarning publitsistik uslubda keng qo'llanilishi bilan bog'liq ayrim muammolar ham mavjud. Xususan, o'zbek tilida muqobili mavjud bo'lgan so'zlar o'rnida chet tillardan kirib kelgan birliklarning asossiz ishlatilishi matnning tabiiyligini susaytiradi. Bu holat ayrim hollarda o'quvchi uchun tushunishni qiyinlashtiradi va tilning milliy xususiyatlariga putur yetkazishi mumkin.

Badiiy uslub til birliklarining estetik imkoniyatlarini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi. Shu sababli yangi o'zlashmalar bu uslubda har doim ham to'g'ridan-to'g'ri terminologik ma'noda qo'llanilmaydi. Aksincha, ular obraz yaratish, zamonaviy ruhni aks ettirish yoki qahramon nutqini individuallashtirish vositasi sifatida ishlatiladi. Zamonaviy badiiy asarlarda *internet*, *onlayn muloqot*, *mobil ilova* kabi o'zlashmalar qahramonlarning ijtimoiy mavqei, yosh avlodga mansubligi yoki zamon bilan hamnafasligini ko'rsatish uchun qo'llaniladi. Bu birliklar asarda realizm va hayotiylikni kuchaytiradi. Badiiy uslubda yangi o'zlashmalar ba'zan stilistik kontrast yaratish maqsadida ham ishlatiladi.

Masalan, an'anaviy muhit tasvirida zamonaviy terminning kutilmagan qo'llanishi o'quvchi e'tiborini tortadi va muayyan estetik ta'sir uyg'otadi. Adabiy jarayonning zamonaviy bosqichida yozuvchi atrof-muhitdagi ijtimoiy o'zgarishlarni, yangi tafakkur shakllarini va global madaniy ta'sirlarni e'tibordan chetda qoldira olmaydi. Natijada badiiy asarlarda zamon ruhi bilan bog'liq bo'lgan o'zlashmalar paydo bo'ladi. Bu birliklar matnga nafaqat leksik yangilik, balki davr belgisi sifatida ham kirib keladi. Badiiy uslubda yangi o'zlashmalar, avvalo, obraz yaratish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Muayyan qahramon nutqida ishlatilgan chet tiliga mansub so'zlar uning dunyoqarashi, ijtimoiy mavqei yoki zamonaviylikka munosabatini ochib berishi mumkin. Masalan, yosh avlod vakillari nutqida uchraydigan *onlayn*, *trend*, *blog* kabi birliklar ularning tafakkur tarzini badiiy jihatdan asoslashga xizmat qiladi. O'zlashmalar davr koloritini berish vazifasini ham bajaradi. Zamonaviy voqealar tasvirlangan badiiy asarlarda bu kabi birliklardan foydalanmaslik matnni sun'iy va hayotdan uzoq ko'rsatishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, yangi o'zlashmalar badiiy realizmni ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Badiiy uslubda yangi o'zlashmalarning qo'llanilishi bevosita muallifning individual uslubi bilan bog'liq. Ayrim yozuvchilar o'zlashmalarni faol qo'llab, matnga zamonaviy ohang kiritishga intilsa, boshqalari ularni cheklangan holda ishlatadi. Bu holat badiiy matnning umumiy ruhiga va muallifning estetik qarashlariga bog'liq. Muhimi, o'zlashmalar badiiy matnda hech qachon maqsadsiz ishlatilmaydi. Agar chet tilidan kirib kelgan birlik asar g'oyasi yoki obrazlar tizimi bilan uyg'unlashmasa, u badiiy yaxlitlikka putur yetkazishi mumkin. Shu sababli yozuvchi o'zlashmalardan foydalanishda ularning semantik yukini, emotsional rangini va matndagi vazifasini chuqur hisobga oladi. Badiiy matnda yangi o'zlashmalarni me'yorida ortiq qo'llash asarning badiiy qiymatini pasaytirishi ehtimoli mavjud. Ayniqsa, o'zbekcha muqobili mavjud bo'lgan tushunchalar o'rnida asossiz ravishda chet so'zlardan foydalanish matnning tabiiyligini susaytiradi yangi o'zlashmalar badiiy uslubda faqat leksik yangilik sifatida emas, balki muhim uslubiy va estetik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Ular qahramon nutqini individuallashtirish, davr manzarasini yaratish va asarning badiiy-realistik asoslarini mustahkamlashga xizmat qiladi. Biroq ularning qo'llanilishi muallif mahorati, til me'yorlari va milliy estetik qarashlar bilan uzviy bog'liq bo'lib, aynan shu omillar badiiy matnning muvaffaqiyatini belgilaydi.

Rasmiy uslub aniqlik, mantiqiylik va me'yoriylikka asoslanadi. Shu bois yangi o'zlashmalar bu uslubga darhol va to'liq singib ketmaydi. Ularning rasmiy nutqqa kirib kelishi ma'lum vaqt va normativ jarayonni talab etadi. Davlat hujjatlari, qarorlar, dasturlar va rasmiy axborotlarda *innovatsiya*, *modernizatsiya*, *integratsiya*, *raqamlashtirish*, *elektron xizmat* kabi yangi o'zlashmalar muayyan tushunchalarning rasmiy nomi sifatida mustahkamlanib bormoqda. Bu birliklar rasmiy uslubda emotsional rangsiz, qat'iy terminologik ma'noda qo'llaniladi. Rasmiy uslubda yangi o'zlashmalar ko'pincha o'zbekcha muqobillari bilan yonma-yon ishlatiladi yoki dastlab izoh bilan beriladi. Bu

holat til me'yorlarini saqlash va tushunarlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Yangi o'zlashmalar rasmiy uslubga asosan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy va texnologik sohalardagi yangiliklar bilan bog'liq holda kirib keladi. Davlat boshqaruvi tizimida qo'llanilayotgan zamonaviy tushunchalar ko'pincha xalqaro terminlar orqali ifodalanadi. Natijada rasmiy hujjatlar tilida *monitoring, strategiya, konsepsiya, elektron platforma* kabi birliklar mustahkam o'rin egallay boshladi. Rasmiy uslubda yangi o'zlashmalar, avvalo, terminologik aniqlikni ta'minlash vazifasini bajaradi. Boshqaruv va huquqiy munosabatlar sohasida tushunchalarning bir xil talqin qilinishi muhim bo'lgani sababli, xalqaro miqyosda shakllangan terminlardan foydalanish ehtiyoji yuzaga keladi. Bu holat hujjat mazmunining aniq va tushunarli bo'lishiga xizmat qiladi. Rasmiy uslubning asosiy xususiyatlaridan biri — til birliklarining qat'iy me'yorlashganligidir. Shu sababli yangi o'zlashmalar ham bu uslubda tasodifiy emas, balki ma'lum me'yorlar asosida qo'llaniladi. Ular fonetik va grammatik jihatdan o'zbek tiliga moslashib, hujjat tilining umumiy tizimiga singdiriladi: *raqamlashtirish, elektronlashtirish, tizimlashtirish* kabi shakllar bunga misol bo'la oladi. Biroq rasmiy matnlarda yangi o'zlashmalardan foydalanishda ehtiyotkorlik talab etiladi. Agar chet tilidan kirib kelgan birlikning o'zbekcha muqobili mavjud bo'lsa va u rasmiy uslub talablariga javob bersa, aynan shu muqobilni qo'llash maqsadga muvofiq hisoblanadi. Aks holda hujjat tili ortiqcha murakkablashib, tushunish jarayoni qiyinlashishi mumkin. Rasmiy uslubda yangi o'zlashmalarning ko'payishi ayrim muammolarni ham yuzaga keltirmoqda. Xususan, ayrim hujjatlarda o'zlashmalar me'yoridan ortiq ishlatilib, rasmiy tilning soddaligi va aniqligiga putur yetkazilmoqda. Bundan tashqari, ayrim terminlarning mazmuni keng omma uchun yetarlicha tushunarli bo'lmasligi mumkin. Shu bois rasmiy uslubda yangi o'zlashmalardan foydalanishda til siyosati, me'yoriy hujjatlar va terminologik izchillik asosiy mezon sifatida e'tiborga olinishi lozim. Bu holat rasmiy tilning barqarorligi va tushunarligini saqlab qolishga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar. Yangi o'zlashmalarning publitsistik, badiiy va rasmiy uslublardagi qo'llanilishi ularning uslubiy moslashuv darajasini ko'rsatadi. Publitsistik uslubda ular tez va faol tarqaladi, badiiy uslubda estetik vazifa bajaradi, rasmiy uslubda esa normativ birlik sifatida mustahkamlanadi. Bu jarayon o'zbek tilining ochiq va rivojlanib boruvchi tizim ekanini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, yangi o'zlashmalarni uslubiy jihatdan to'g'ri qo'llash, ularning imkoniyatlarini me'yor doirasida baholash til madaniyati nuqtayi nazaridan muhim ahamiyatga ega. Yangi o'zlashmalar zamonaviy o'zbek tilining barcha nutq uslublarida muhim o'rin egallab bormoqda. Publitsistik uslubda ular tezkor axborot yetkazish va ta'sirchanlikni kuchaytirish vositasi bo'lsa, badiiy uslubda zamon ruhi va obrazlilikni ifodalashga xizmat qiladi. Rasmiy uslubda esa yangi o'zlashmalar aniq tushunchalarni belgilovchi normativ birlik sifatida mustahkamlanmoqda. Ushbu jarayon o'zbek tilining zamonaviy kommunikativ

ehtiyojlarga moslashuvini yaqqol namoyon etadi. Bizningcha, inglizcha o‘zlashmalarni badiiy, ilmiy, rasmiy va publitsistik uslublarga ajratib ko‘rsatadigan maxsus lug‘at yaratish, o‘zbek tilidagi inglizcha o‘zlashmalar uchun talaffuz va grammatik normativlarni standartlashtirish bo‘yicha qo‘llanmalar ishlab chiqish, matbuot, televideniye va internet resurslarida inglizcha o‘zlashmalarni to‘g‘ri uslubiy kontekstda ishlatishni targ‘ib qilish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Shavkat Rahmatullayev. Hozirgi o‘zbek adabiy tili (Leksikologiya). – Toshkent: O‘qituvchi, 2006.
2. Abdug‘ani G‘ulomov. O‘zbek tilining stilistikasi. – Toshkent: Fan, 1987.
3. O. Shukurov O‘zbek tili zamonaviy o‘zlashmalarining evolyutsiyasi, transformatsiyasi va leksikografik talqini masalalari - Qarshi: 2023.
4. Eshmuhammad Begmatov. Adabiy til me‘yorlari va nutq madaniyati. – Toshkent: Fan, 1991.
5. Ne‘mat Mahmudov. Til va nutq madaniyati. – Toshkent: O‘zbekiston, 2013.
6. Nurmonov. O‘zbek tilshunosligi nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2008.
7. Yo‘ldoshev. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2007.